
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Турция выигрывает от российско-украинского газового конфликта	4
Ռուս-ուկրաինական գազային ճգնաժամի քաղաքական համատեքստը	7
Գազի հերթական ճգնաժամը ռուս-ուկրաինական հարաբերություններում և երրորդ երկրների ներգրավվածության աստիճանն այս հարցում	10
Միջազգային էներգետիկ գործակալություն. «Համաշխարհային էներգետիկայի կանխատեսումներ - 2008թ.» զեկույցի վերլուծականը	13
По горячим следам	22
Кто проиграл в газовой войне?	24

ТУРЦИЯ ВЫИГРЫВАЕТ ОТ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОГО ГАЗОВОГО КОНФЛИКТА

Турция стала одной из тех стран, которые пострадали от российско-украинского газового конфликта. Несмотря на то, что газопровод «Голубой поток» непосредственно связывает друг с другом газотранспортные системы России и Турции и создает возможность для прямого экспорта российского газа по дну Черного моря, газотранспортная сеть западной части Турции ориентирована на получение российского природного газа с территории Болгарии. Прекращение поставок российского газа по украинскому маршруту привело к приостановке экспорта российского газа в западные районы Турции.

Несмотря на то, что «Газпром», Турецкая национальная корпорация нефти и «Botas» в течение считанных дней решили вопрос увеличения объема транспортируемого через «Голубой поток» природного газа и смогли решить проблему поставок газа в западные районы страны, турецкая пресса и политические деятели начали удачно использовать наличие проблем в экспорте российского газа для проталкивания турецких интересов, связанных:

- со вступлением Турции в ЕС,
- с реализацией проекта «Набукко»,
- с актуализацией энергетических проектов, в которых участвует Азербайджан.

«Набукко»¹ и вступление Турции в ЕС

19 января находящийся в Брюсселе для проведения переговоров о перспективах вступления Турции в ЕС премьер-министр Турции Тайип Эрдоган выразил сомнения в экономической целесообразности строительства газопровода «Набукко» и заявил о намерении своей страны пересмотреть отношение к этому проекту. Эрдоган заявил, что Турция не поддержит проект «Набукко», если ЕС не разблокирует ту часть переговоров по вступлению страны в ЕС, которая касается вопросов энергетики. «Если мы окажемся в ситуации блокирования энергетической главы, мы, разумеется, пересмотрим нашу позицию», – заявил Эрдоган, говоря о «Набукко».

Стоит отметить, что Турция впервые на таком высоком уровне заговорила о нецелесообразности реализации проекта «Набукко». О том, что Турция не откажется от этого проекта, в октябре 2008г. в Баку заявил президент А.Гюль, а в середине ноября 2008г. председатель парламента Турции Кёксал Топтан заявил, что Турция привержена своим обязательствам по «Набукко» и продолжает поддерживать этот «важный проект».

Вряд ли можно считать, что позиция Турции по проекту в корне изменилась. Ведь если говорить об итогах российско-украинского газового конфликта, то они знаменуют только увеличение внимания к «Набукко» в качестве альтернативы получения природного газа из России. С этой точки зрения заявление Эрдогана надо рассматривать в качестве шантажа, который используется для ускорения вступления Турции в ЕС. Тут надо отметить, что претензии ЕС к Турции касаются не только вопросов политических реформ, нормализации отношений с

---

¹ Согласно проекту, газопровод «Набукко» должен соединить Европу с газовыми месторождениями Каспийского бассейна через Азербайджан, Грузию, Турцию, Болгарию, Румынию и Венгрию. К этому газопроводу может быть подключена и южная ветка, идущая из Ирака и стран Персидского залива и, возможно, Ирана. Стоимость проекта оценивается, по меньшей мере, в 9 млрд евро, протяженность «Набукко» должна составить 3,3 тысячи километров. При оптимистическом развитии событий первая очередь этого газопровода сможет вступить в строй не раньше 2012г.

соседями, но и конкретных вопросов, связанных с энергетикой. А их, на самом деле, не мало. Подписав «Европейскую энергетическую хартию», которая среди прочего предполагает либерализацию энергетического рынка, Турция Хартию не ратифицировала, а конкретных шагов по выполнению требований этого важного документа сделано пока еще очень мало. Речь тут идет о таких важных для европейских инвесторов вопросах, как:

1. либерализация сектора производства и транспортировки электроэнергии,
2. либерализация газотранспортного сектора,
3. либерализация нефтетранспортного сектора.

По всем этим направлениям Турция должна была завершить основную часть работ еще к 2006г., хотя сделанное турецким правительством нельзя считать реализацией даже половины требований европейцев и «Энергетической хартии». По каждому из вышеотмеченных вопросов турецкое правительство представило свои замечания и выступило с обоснованием их не выполнения. И теперь, используя трудности ЕС, возникшие из-за постоянных российско-украинских газовых споров, Турция стремится заставить Брюссель отказаться от давления на нее и принять ее в состав Союза без учета невыполненных обязательств. И надо сказать, что политика это во много оправдывает себя.

После критического заявления Эрдогана, сделанного в Брюсселе, начались переговоры турецкого премьера с президентом Еврокомиссии Жозе Мануэлом Баррозу. После встречи Жозе Мануэл Баррозу объявил, что между Турцией и странами Евросоюза достигнуто соглашение о необходимости строительства нового газопровода «Набукко», по которому газ из Центральной Азии будет поступать в Европу в обход России и Украины. Однако, по мнению Баррозу, нет необходимости увязывать вопрос строительства «Набукко» со вступлением Турции в ЕС: «Мы не должны увязывать проблему энергобезопасности с отдельным элементом в рамках наших переговоров о вступлении Турции в ЕС», хотя и европейские граждане могут быть заинтересованы в «хорошем сотрудничестве с Турцией по энергетическим вопросам». Он также предположил, что если Турция поможет Европе диверсифицировать поставки газа и ослабить зависимость от российского топлива, это может положительно повлиять на общественное мнение, пока настороженно относящееся к перспективе вступления в Евросоюз огромной мусульманской страны.

Между тем уже через день, 20-ого января, Баррозу выступил с предложением активизировать работу с Турцией, чтобы та днем раньше смогла стать членом ЕС, что повысит значение Европейского союза и «укрепит его энергетическую безопасность».

Активизация азербайджанского и иранского факторов

В то же время на уровне реальной политики Турция предпринимает попытки актуализировать роль Азербайджана и Ирана в обеспечении энергетической безопасности Европы. Выступая в брюссельском Центре европейской политики, Эрдоган заявил, что для заполнения газопровода «Набукко» вряд ли удастся найти необходимых 30 млрд кубометров газа в год. По его словам, проект «Набукко» будет иметь смысл, только если через него пустить в Европу газ не только из Казахстана, Туркменистана и Азербайджана, но и из Ирана¹.

После августовских событий на Южном Кавказе, когда стала понятна ненадежность Грузии как транзитера энергоресурсов, возможность присоединения Туркменистана и Казахстана к Южно-кавказскому газопроводу резко снизилась. Сегодня Азербайджан является

---

¹ Отметим, что вопрос сотрудничества Ирана и Турции в энергетической сфере обсуждал несколькими днями раньше во время встречи турецкого премьера со спикером иранского парламента Али Лариджани, который заявил, что его страна готова углубить сотрудничество с Турцией в вопросах экспорта природного газа.

фактически единственной прикаспийской страной, которая готова стать участником проекта «Набукко». Этому, кроме экономических, есть и политические причины: энергетические проекты, лоббируемые Турцией и США, являются одной из составляющих западного вектора азербайджанской внешней политики, от которого Баку не готов отказаться. В этих условиях для Анкары стало понятным, что для реализации проекта «Набукко» и получения нужных финансовых и политических дивидендов от него необходимо включить в него и Иран, который обладает значительными запасами природного газа. Судя по заявлениям Эрдогана в Брюсселе, Турция намерена активизировать вопрос налаживания энергетического сотрудничества между ЕС и Тегераном. Надо сказать, что позиция Эрдогана в среде европейских политиков и экспертов никакой критики не вызвала, что означает одно: политика Турции по превращению Ирана и Азербайджана в ключевых, если не единственных участников «Набукко» имеет большие шансы быть удачной.

Со своей стороны Азербайджан тоже постарался получить свои дивиденды от российско-украинского газового конфликта. 18 января на заседании кабинета министров Азербайджана президент республики Ильхам Алиев заявил, что Азербайджан, в случае подписания транзитного соглашения, в 2009г. может начать поставки своего газа в Грецию и Болгарию через территорию Турции. Он подчеркнул, что Азербайджан превратился в страну – экспортера газа. «В настоящее время запасы газа в Азербайджане оцениваются минимум в 2 трлн м³, газификация внутри республики обеспечена на 85%», – указал глава АР. «Азербайджан полностью обеспечил свою энергетическую безопасность и превратился в надежного партнера. Сегодня в стране имеется семь трубопроводов для доставки газа и нефти на мировые рынки, и все они работают», – отметил И.Алиев.

Речь в данном случае идет о возможности заменить российский газ, поступающий в Грецию и Болгарию, азербайджанским¹. Между тем, в начале января Иран объявлял о намерении вложить \$1,7 млрд инвестиций в разработку второй стадии азербайджанского месторождения Шах Дениз. Несмотря на отсутствие договоренностей между Баку и Тегераном, возможность иранских инвестиций в газовый сектор Азербайджана не исключена.

В заключение отметим, что Турция, скорее всего, в текущем году сделает энергетический вопрос ключевым при обсуждении перспектив своего членства в ЕС. Последний газовый конфликт между Россией и Украиной, в результате которого ряд европейских стран столкнулся с фактическим энергетическим кризисом, однозначно укрепит позиции Турции в переговорах с ЕС.

*Севак Саруханян
Фонд «Нораванк»*

---

¹ Азербайджан получает газ с месторождений, разрабатываемых государственной компанией *SOCAR* на собственных месторождениях, а также в рамках долевого участия разработки морского месторождения Шах Дениз, добыча на котором в настоящий период составляет порядка 22 млн м³ в сутки. В 2009г. компания намерена добыть 8 млрд м³ газа.

ՌՈՒՍ-ՈՒԿՐԱԻՆԱԿԱՆ ԳԱԶԱՅԻՆ ՃԳՆԱԺԱՄԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏԸ

Չնայած հունվարի 19-ին Ռուսաստանի և Ուկրաինայի միջև ստորագրված գազային նոր պայմանագիրն ընդհանուր առմամբ կարգավորեց Ուկրաինայի համար նախատեսված և վերջինիս տարածքով դեպի Եվրամիություն հոսող ռուսական բնական գազի խնդիրը, սակայն հարցն այդքանով չի փակվում:

Փաստն այն է, որ Մոսկվան ու Կիևը վերջնականապես չեն պայմանավորվել Ուկրաինա ռուսական կապույտ վառելիքի մատակարարման երկարաժամկետ գնի շուրջ¹: Իսկ այդ հանգամանքը նշանակում է, որ կողմերը նաև չեն պայմանավորվել Ուկրաինայով դեպի Եվրամիություն հոսող ռուսական գազի տարանցման երկարաժամկետ գնի շուրջ²: Հետևաբար, հստակ է մի բան՝ ճգնաժամի պատճառները վերացված չեն: Ուստի, չնայած կողմերը հստակեցրել են այս տարվա խաղի կանոնները, բայց ավելի երկարատև հեռանկարում ճգնաժամը կարող է կրկնվել:

Հարց է առաջանում՝ թեև նախորդ տարիների նման Մոսկվան ու Կիևը ունեին գազի գնման ու դեպի Եվրամիություն տեղափոխման մասին համապատասխան պայմանագիր, և այդ իմաստով իրավիճակն էապես չի տարբերվում 2006-2007թթ. ու 2007-2008թթ. ձմեռներից, ինչու ³ 2006թ. ի վեր առաջին անգամ ռուսական կողմը որոշեց կրկին կիրառել իր էներգետիկ հնարավորությունները:

Իրավիճակային վերլուծություն

Ռուս-ուկրաինական գազային այս ճգնաժամի հիմնական նորությունն այն էր, որ Մոսկվան կարևոր փոփոխություն մտցրեց Կիևի նկատմամբ կիրառվող էներգետիկ քաղականության մեջ: Նախկինում Ռուսաստանը երբեք ամբողջությամբ չէր դադարեցնում գազամատակարարումը՝ այդ թվում Ուկրաինա: Եթե 2006թ. Մոսկվան մի քանի օրով ընդամենը *կրճատեց* ուկրաինական ուղղությամբ հոսող բնական գազի ծավալները, ապա այս անգամ հունվարի 7-ից ի վեր գազամատակարարումը *դադարեցվեց ընդհանրապես*:

Եթե փորձենք այլ կերպ ձևակերպել տեղի ունեցածը, կստանանք մոտավորապես հետևյալ պատկերը՝ Ռուսաստանն իր էներգետիկ հնարավորությունները կիրառելու սպառնալիքից անցում կատարեց այդ սպառնալիքի կիրառմանը: Զուգահեռների առումով ներկայացվածը գրեթե նույնն է, ինչ 2008թ. օգոստոսին տեղի ունեցած վրաց-ռուսական պատերազմը:

---

¹ Մասնավորապես, այդ հետևության օգտին է խոսում այն հանգամանքը, որ կողմերը չեն հայտարարում, թե 2010թ. հունվարի 1-ից հետո որն է լինելու Ուկրաինայի համար նախատեսված ռուսական բնական գազի շուկայական գինը կամ այդ գնի մոտավոր շրջանակը: Հունվարի 18-ին Մոսկվայում կայացած Պուտին-Տիմոշենկո բանակցությունների արդյունքում կողմերը հայտարարեցին, թե 2010թ. հունվարի 1-ից անցնելու են գազի վաճառքի-գնման միջազգային՝ եվրոպական բարձր գներին: Նույն գներն է սահմանավելու նաև Ուկրաինայի տարածքով դեպի Եվրամիություն փոխադրվող ռուսական կապույտ վառելիքի տարանցման համար: 2009թ.-ի համար նշվեց, որ Մոսկվան գազը Կիևին վաճառելու է եվրոպական գնից 20% զեղչով, իսկ վերջինս էլ ռուսական կողմին թույլ կտա իր տարածքով գազ մատակարարել Եվրամիություն 2008թ.-ի՝ ցածր գներով: Հայտնի է, որ Ուկրաինային սահմանակից Եվրամիության երկրները հազար խորանարդ մետր ռուսական բնական գազի դիմաց միջինը վճարում են \$470: 2008թ. Ուկրաինան վճարում էր \$179.5:

² Հայտնի է, որ ուկրաինական կողմը միմյանց հետ է կապում իրեն վաճառվող ռուսական բնական գազի գինը և իր տարածքով դեպի երրորդ երկրներ հոսող ռուսական կապույտ վառելիքի տարանցման գինը:

³ Հենց 2006թ. հունվարին առաջին անգամ բռնկվեց ռուս-ուկրաինական գազային լայնածավալ պատերազմը:

Սահակաշվիլու վարչակազմի իշխանության գլուխ գալուց (2003թ.) ի վեր առաջին անգամ Վրաստանի ուղղությամբ ռուսական ռազմաքաղաքական ճնշման կիրառման սպառնալիքը (ինչը խաղարկվում էր տարիներ 2003թ. ի վեր) անցած տարվա ամռանը ձևափոխվեց այդ սպառնիլիքի կիրառման:

Էական է, որպեսզի տեղի ունեցած փոփոխությունը գնահատվի «ըստ արժանվույն»: Քանի որ, եթե վրացական ուղղությամբ այդ փոփոխությունը հանգեցրեց Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հարավային Կովկասում առկա status quo-ի փոփոխությանը¹, ապա ներկայացվածից հետևում է, որ ուկրաինական ուղղությամբ Կրեմլում դժվար թե բավարարվեն սոսկ դիրքային ձեռքբերումներով: Մոսկվայի որոշումը՝ սպառնալիքից անցնել էներգետիկ հնարավորության լիարժեք կիրառման, կամ այլ կերպ ասած՝ հաստել կարմիր գիծը, նշանակում է, որ նույնիսկ Պուտին-Տիմոշենկո գազային պայմանավորվածության ֆոնին անգամ այս տարի Ռուսաստանի համար ուկրաինական հարցը դեռ փակված չէ, և այդ ուղղությամբ Մոսկվան անցել է «ռազմական գործողությունների»: Գրեթե կասկածից վեր է, որ առաջիկայում Ուկրաինային լուրջ զարգացումներ են սպասվում, իսկ միջնաժամկետ հեռանկարում Կիևի համար աստիճանաբար ավելի դժվար է դառնալու վարել 1991թ. հետո ձևավորված իր «հավասարակշիռ» արտաքին քաղաքականությունը:

Միակ հարցը, որը դեռևս չի ստացել իր պատասխանը, հետևյալն է՝ ձեռնարկվող կամպանիայի արդյունքում Ռուսաստանին ի՞նչ չափով կհաջողվի իր գերիշխանության ներքո վերադարձնել ողջ Ուկրաինան, և եթե դա չստացվի ողջ երկրի կտրվածքով, ապա Կրեմլն ուկրաինական տարածքների ո՞ր մասի «անկախությունը» կճանաչի:

Եվս մեկ դիտարկում: Ինչպես Հարավային Կովկասի դեպքում, ուկրաինական ուղղությամբ ևս Ռուսաստանը նախօրոք փորձել էր ստանալ տարածաշրջանային որևէ ազդեցիկ պետության աջակցությունը: Եթե հարավկովկասյան ուղղությամբ այդ դերը փորձեց ստանձնել Թուրքիան, ապա Ուկրաինայի պարագայում նման դիրքորոշում որդեգրեց Գերմանիան²: Ինչը, խոստովանենք, հեռու չէ 20-րդ դարի առաջին կեսին Մոսկվայի կողմից կիրառված աշխարհաքաղաքական լուծումներից³:

Հետևություններ

Ներկայացվածում կարևոր տեղ ունի ժամանակի գործոնը:

Ռազմավարական առումով Ռուսաստանի համար էական է, որպեսզի ինքը կարողանա աշխարհաքաղաքական առավելագույն օգուտներ քաղել Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ ներգրավվածությունից, ինչը ծավալուն դիվանագիտական, ռազմական, տնտեսական և գաղափարախոսական ռեսուրսներ է խլում Վաշինգտոնից: Այդ հանգամանքը ոչ միայն սահմանափակում է ամերիկյան քաղաքականության կարողությունները հետխորհրդային տարածքում, այլև «հնարավորությունների պատուհան» է բացում Ռուսաստանի համար՝ վերականգնելու

¹ Ի նկատի ունենք նաև Աբխազիայի ու Հարավային Օսիայի անկախությունների ճանաչումը, ինչն էլ նշանակում է, որ Հարավային Կովկասում Մոսկվան կոնկրետ փոփոխություններ է մտցրել իր քաղաքականությունում, որը մեզ համար դեռ միգուցե վերջնականապես հստակեցված չէ:

² Նման հետևության համար հիմք են ծառայում ոչ միայն ռուս-ուկրաինական գազային ճգնաժամի օրերին գերմանական դիրքորոշման դիտարկումը, այլև վերջին շրջանում Բեռլինի արտաքին քաղաքականության մեջ նկատվող ուշագրավ փոփոխությունները: Վերջին առանձնահատուկ օրինակը հունվարի 13-ին գերմանական «Շպիգել» հանդեսում տպագրված այդ երկրի փոխվարչապետ, արտաքին գործերի նախարար և իշխող երկկուսակցական կոալիցիայի ուժերից մեկի՝ Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության փաստացի ղեկավար Ֆրանկ-Վալտեր Շտեյնմայերի բաց նամակն էր ԱՄՆ նորընտիր նախագահ Բարաք Օբամային, ուր Շտեյնմայերը կոչ է անում վերջինիս միջազգային քաղաքականության մեջ հաշվի առնել Ռուսաստանի կշիռը:

³ Հնարավոր է, որ նույն լուծումն է գործում ներկայում նախկին ԽՍՀՄ մերձբալթյան հանրապետություններում (Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա) ծավալվող անկայունությունների հետևում, որոնց կազմակերպման մեջ ամերիկա-բրիտանական աղբյուրները մեղադրում են Մոսկվային:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո հետխորհրդային արեայում իր կորցրած դիրքերը: ԱՄՆ որոշումը՝ «դուրս գալ» իրաքյան խնդրից ու Եվրասիայում ձեռնամուխ լինել ռազմավարական նոր նախագծի իրականացմանը (օրինակ, Հնդկաստան-Կենտրոնական Ասիա գծով), Մոսկվայի համար բավարար ցուցիչ էր, որ «հնարավորությունների պատուհանն» առաջիկայում կարող է փակվել: Այդտեղից էր Կրեմլի վճռական քայլերը վրացական և ուկրաինական ուղղությամբ:

Ինչ վերաբերում է միայն ուկրաինական խնդրին, ապա նույն ժամանակի գործոնը կարևոր էր նաև այս դեպքում: Գաղտնիք չէ, որ 2009թ. վերջին Ուկրաինայում կայանալու են նախագահական ընտրություններ: Մոսկվայի որոշումը՝ 2006թ. ի վեր առաջին անգամ հենց այս տարի ձեռնամուխ լինել գազային լծակի օգտագործմանը, առաջին հերթին կապվում է ուկրաինական ընտրությունների հետ: Պատահական չէ, որ ճգնաժամի բոլոր օրերին ռուսական տեղեկատվական քաղաքականությունը ուկրաինական կողմից թիվ մեկ մեղավոր էր նշում նախագահ Վիկտոր Յուշչենկոյին, իսկ գազային պայմանագիրն էլ Մոսկվան ի վերջո կնքեց վերջինիս հակառակորդ, վարչապետ Յուլյա Տիմոշենկոյի հետ՝ ներուկրաինական քաղաքական դաշտում նպաստելով Տիմոշենկոյի հեղինակության աճին: Հնարավոր է, որ Ուկրաինայի նախագահական ընտրություններում Կրեմլն ավելի շատ պաշտպանի Տարածաշրջանների կուսակցության նախագահ Վիկտոր Յանուկովիչին, սակայն Ուկրաինայում Մոսկվայի այսօրվա գլխավոր նպատակը նախագահ Յուշչենկոյի վերընտրվելը բացառելն է¹:

*Մարգիս Հարությունյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

---

¹ Այն, որ Մոսկվան հասնում է նպատակին, վկայում են Ուկրաինայի Գիտությունների ազգային ակադեմիայի կենտրոններից մեկի անցկացրած սոցիալոգիական տվյալները (հունվարի 13, 2009թ.)՝ ամենաբարձր վարկանիշն ունի Վիկտոր Յանուկովիչը՝ 30.3%, Յուլյա Տիմոշենկոն ունի 16.7%, նախագահ Վիկտոր Յուշչենկոն՝ 2.9%:

ԳԱԶԻ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՍՐ ՌՈՒՍ-ՈՒԿՐԱԻՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԵՎ ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆ ԱՅՍ ՀԱՐՑՈՒՄ

Որոնք են պատճառները, որ վերջին տարիներին գազի հարցը Ռուսաստանի և Ուկրաինայի հարաբերություններում պարբերաբար լարվածության պատճառ է հանդիսանում և որոնք են ներկա ճգնաժամի խնդիրները, հարցերի պատասխանը ոչ միայն երկու երկրների հարաբերություններում ամկա հակասությունների մեջ է, այլ նաև գազի համաշխարհային շուկայում Ռուսաստանի դիրքերը թուլացնելու համար թիվ մեկ տերության՝ ԱՄՆ-ի ձգտման մեջ:

Գաղտնիք չէ, որ անցած տարվա դեկտեմբերին Մոսկվայում հավաքվել էին գազ արտահանող երկրների ղեկավարները: Հանդիպման արդյունքում տեղի ունեցավ այն, ինչն է սկզբնապես թե՛ ԱՄՆ-ը և թե՛ Եվրամիությունը հայտարարել էին անցանկալի՝ ստեղծվեց «Գազ արտահանող երկրների ֆորումը»: Կազմակերպություն, որն, ըստ արևմտյան շատ վերլուծաբանների, իր ձևի մեջ գազ արտահանող երկրների նոր *OPEC* է, այսինքն՝ կառույց, որը, վերահսկելով էներգակրի այդ տեսակի շուկան, կարող է մոնոպոլ գներ սահմանել, ինչը կարող է հակասել տվյալ ապրանքի իրական շուկայական արժեքին: Նկատենք, որ եթե *OPEC*-ը վերահսկում է նավթի համաշխարհային շուկայի 40%-ը, ապա այս նոր կառույցը գազի մոտ 70%-ը, այսինքն՝ այս կառույցի ազդեցությունը համաշխարհային շուկայի վրա շատ ավելի մեծ է: Նշենք, որ կառույցի 3 հիմնական անդամների՝ Ռուսաստանի, Իրանի և Կատարի գազի ապացուցված պաշարները համապատասխանաբար կազմում են 47.8, 26.4 և 25.7 տրլն մ³: Ռուսաստանից բացի, Եվրոպային գազ մատակարարող այդ շուկայի երկրորդ հիմնական մատակարարը Ալժիրն է, որի գազի պաշարները կազմում են մոտ 4.58 տրլն մ³: Եվ այսպես, գազի *OPEC*-ի ստեղծումը, կարելի է ասել, արդեն փաստ է, և այդ իրադարձությունը փաստորեն համընկնում է Ռուսաստանի և Ուկրաինայի միջև գազի գնի մատակարարման շուրջ և ապա դեպի Եվրոպա գազի առաքման հարցում ճգնաժամի սրմանը: Հիշեցնենք, որ «Գազ արտահանող երկրների ֆորում» կազմակերպությունը պաշտոնապես հիմնվեց 2008թ. դեկտեմբերի 23-ին, Մոսկվայում: Մինչ այդ նախորդել էր այդ կառույցի շուրջ բանակցությունների երկարատև ժամանակաշրջան՝ սկսած 2001թ.: Պաշտոնապես այս կազմակերպությանը մաս են կազմում Ալժիրը, Բոլիվիան, Բրունեյը, Վենեսուելան, Եգիպտոսը, Ինդոնեզիան, Իրանը, Կատարը, Լիբիան, Մալայզիան, Նիգերիան, ԱՄԷ-ը, Ռուսաստանը, Տրինիդադ և Տոբագոն: Մի շարք երկրներ, օրինակ՝ Նորվեգիան, Թուրքմենստանը և այլն, չնայած չեն անդամակցում այս կառույցին, սակայն որպես դիտորդ մասնակցում են նրա աշխատանքներին: Ինչևէ, գազ առաքող երկրների այս ֆորումի ստեղծումը, ինչպես նշեցինք, միանշանակ բացասական ընդունվեց թե՛ Եվրամիության և թե՛ ԱՄՆ-ի կողմից: Վերջինս նույնիսկ հայտարարեց, թե դա սպառնալիք է իր ազգային շահերին: Եվ չնայած այս կառույցը շատերն անվանում են գազի *OPEC*, սակայն իրականում այն չունի այն լիազորությունները, որն ունի *OPEC*-ը, այն չի կարող ազդել գազի գնի ձևավորման վրա, քանի որ դրա համար միջազգային բորսաներ չկան: Արևմուտքի կողմից ֆորումի ստեղծման բացասական ընկալումը պայմանավորված էր հատկապես սրվող ֆինանսական և տնտեսական ճգնաժամով: Հիշեցնենք նաև, որ 2008թ. դեկտեմբերին Կիևում Ուկրաինայի և ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական գերատեսչությունների ղեկավարները ռազմավարական համագործակցության մասին պայմանագիր կնքեցին, որն,

ըստ շատ վերլուծաբանների, ուղղակի առնչություն ունի հետագայում Ռուսաստանի հետ սրվող գազի ճգնաժամի հետ: Այդ պայմանագրում առանձին կետով ասվում է, որ ԱՄՆ-ը պատրաստ է օգնել Ուկրաինայի գազամուղային համակարգի մոդեռնիզացմանը: Եվ թեև ռուսական կողմի մեղադրանքներին, թե ճգնաժամում առկա է Վաշինգտոնի գործոնը, անմիջապես հետևեց ԱՄՆ պետքարտուղարության հերքումը, և վերջինիս ներկայացուցիչ Շոն Մակքորմակը հայտարարեց, թե այդ կասկածները անհիմն են, սակայն շատ վերլուծաբանների կարծիքով, այստեղ հստակ երևում է երրորդ կողմի ներգրավվածությունը, որն ուղղակիորեն թելադրում է Կիևին:

Ինչևէ, հետևելով այս ճգնաժամի հասունացմանը և սրմանը, նկատելի է դառնում, որ այն պայմանավորված է ոչ միայն ներուկրաինական քաղաքական ճգնաժամով, որն իսկապես լրջորեն ազդում է իրավիճակի վրա, այլ երրորդ երկրների ազդեցությամբ: Այստեղ պարզապես փոխվել է ազդեցության ուղղությունը, այսինքն՝ եթե նախկինում ԱՄՆ-ը փորձում էր կտրել Ռուսաստանին կենտրոնաասիական գազից, ինչի համար երկարատև և համառ քանակություններ էր վարում թե՛ Ղազախստանի, թե՛ Ուզբեկստանի և թե՛ Թուրքմենստանի հետ, ապա այսօր Ռուսաստանին կտրում են գազի սպառման նրա հիմնական շուկայից՝ Եվրոպայից: Նշենք, որ Եվրամիության սպառման ծավալները 486 մլրդ մ³ է (2006թ. տվյալներով), իսկ 2020թ. այն կհասնի մոտ 640 մլրդ մ³: Մա այն դեպքում, երբ Եվրոպայում գազի արդյունահանման ծավալները կրճատվում են, հետևաբար նրա կախվածությունն առաքող երկրներից կմեծանա: Նշանակում է, որ Ռուսաստանի ազդեցությունը եվրոպական էներգետիկ շուկայի վրա կմեծանա և կախվածությունը Մոսկվայից միայն կավելանա: Նման պայմաններում ճգնաժամը կարող է լրջորեն խաթարել պաշտոնական Մոսկվայի հեղինակությունը՝ որպես գազ առաքող հուսալի երկրի, և պաշտոնական Բրյուսելն էլ ավելի մեծ թափով կսկսի ռուսական գազին այլընտրանք փնտրել: *NABUCCO* ծրագիրն ի սկզբանե միտված էր Կենտրոնական Ասիայից դեպի Եվրոպա գազի առաքման, այսինքն՝ այս շուկայում ռուսական «Գազպրոմի» ազդեցության թուլացմանը և ընդհանրապես այստեղից ռուսական գազի մենաշնորհատերի դուրս մղմանը: Նշենք, որ տարեկան միայն Թուրքմենստանից և Ուզբեկստանից «Գազպրոմը» ձեռք է բերում 120 մլրդ մ³ գազ, և այս գազի մի մասի ուղղումը դեպի *NABUCCO* խողովակաշար լրջորեն կխաթարի ռուսական ընկերության հեղինակությունը թե՛ Կենտրոնական Ասիայում, որպես գազի հիմնական գնորդի, և թե՛ Եվրոպայում, որպես գազի հիմնական մատակարարի: Ռուս-ուկրաինական ճգնաժամը այս գործը մասամբ արդեն կատարել է: Այն, որ այս գործընթացին Ուկրաինայում վաղուց էին պատրաստվում, հուշում է նաև այն, որ 2008թ. ընթացքում այդ երկրին հաջողվել է իր գազապահեստարանները լցնել հնարավոր առավելագույն գազի պաշարներ՝ մոտ 32 մլրդ մ³՝ հաշվի առնելով, որ այդ երկրում գազի արդյունահանման ծավալը տարեկան կազմում է մոտ 20 մլրդ մ³, իսկ սպառման ծավալը 46 մլրդ մ³ է, պարզ է դառնում, որ պաշտոնական Կիևը լավ է նախապատրաստվել այս ճգնաժամին և երկիրն ապահովել է մեկ տարվա համար անհրաժեշտ գազով, հետևաբար իրավիճակը ձգձգելու դեռ որոշակի ռեսուրս ունի: Ավելին, այս ընթացքում ուկրաինական պաշտոնական աղբյուրներն արևմտյան մամուլում ակտիվորեն սկսեցին լուրեր տարածել, թե ճգնաժամի իրական պատճառն այն է, որ Ռուսաստանը Եվրոպա գազ մատակարարելու անհրաժեշտ պաշարներ չունի:

Թեև պարզ է, որ սկսված ճգնաժամն ավելի շատ քաղաքական է, քան տնտեսական, հասկանալի է նաև, որ իրականում Եվրոպային, միևնույն է, չի հաջողվի իրական այլընտրանք գտնել Ռուսաստանին, իսկ կենտրոնաասիական երկրներն էլ, հաշվի առնելով վերջիններիս վարչակազմերի կախվածությունը «Գազպրոմի» գումարներից, չեն կարող հրաժարվել այդ ընկերությանը գազ վաճառելու առաջարկից: Նաև միաժամանակ սկսվել է մի գործընթաց,

որը բավական տհաճ է պաշտոնական Մոսկվայի համար: Այս պայմաններում Եվրամիությունը սկսում է արագացնել նոր այլընտրանքային գազամուղի կառուցման ծրագիրը, որը պետք է շրջանցի թե՛ Ռուսաստանը, թե՛ Ուկրաինան: Բրյուսելը կփորձի ուղիղ բանակցությունների մեջ մտնել Կենտրոնական Ասիայի երկրների հետ, և վերջիններս էլ, ըստ շատ վերլուծաբանների, այս ճգնաժամից հետո ավելի խոր կընկալեն նրանց առաջարկները՝ ցանկանալով նոր, Ռուսաստանը շրջանցող գազամուղի հետ կապված լինել՝ որպես այլընտրանք ռուսական ուղու: Ստեղծված վիճակից դուրս գալու համար Մոսկվան պետք է արագացնի Բալթիկ ծովով կառուցվող «Հյուսիսային հոսք» և Սև ծովով նախատեսված «Հարավային հոսք» կոչվող ծրագրերը: Ինչպես հայտնի է, «Գազպրոմը» և իտալական *ENI* ընկերությունն արդեն պայմանավորվել են արագացնել «Հարավային հոսքի» նախագծումը և կառուցումը:

Արմեն Մանվելյան

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆ.
«ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԷՆԵՐԳԵՏԻԿԱՅԻ ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄՆԵՐ - 2008Թ.»
ԶԵԿՈՒՅՑԻ ՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆԸ

Միջազգային էներգետիկ գործակալություն. ընդհանուր տեղեկատվություն¹

Միջազգային էներգետիկ գործակալությունը (International Energy Agency) անկախ կազմակերպություն է, որի գործունեությունը հիմնվում է միջկառավարական համագործակցության սկզբունքի վրա: Հիմնադրվել է Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (ՏՀԶԿ)² կողմից 1974թ. վերջերին՝ նավթային ճգնաժամի ժամանակաշրջանում, որի հիմնական նպատակն էր աջակցել ճգնաժամի հաղթահարման, նավթի մատակարարումների կարգավորման գործընթացին: Միջազգային էներգետիկ գործակալությունը (ՄԷԳ) էներգետիկ ոլորտի համալիր ծրագրերի շրջանակներում համագործակցում է Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության անդամ 30 պետությունների հետ: ՄԷԳ հիմնական նպատակների շարքում կարելի է առանձնացնել՝

- աջակցությունը նավթի մատակարարման համակարգերին, դրանց կատարելագործումը,
- աջակցությունը համաշխարհային էներգետիկ քաղաքականության իրագործմանը՝ ՏՀԶԿ անդամ պետություն չհանդիսացող երկրների և միջազգային կազմակերպությունների հետ ակտիվ համագործակցության միջոցով,
- նավթի միջազգային շուկաների մշտական տեղեկատվական համակարգերին նպաստելը,
- էներգակիրների համաշխարհային պահանջարկի ու մատակարարումների համակարգի կատարելագործումը՝ էներգիայի այլընտրանքային աղբյուրների զարգացման և էներգիայի օգտագործման արդյունավետության բարձրացման ճանապարհով,
- միջազգային համագործակցության զարգացմանը նպաստելը էներգետիկ տեխնոլոգիաների բնագավառում,
- բնապահպանական ու էներգետիկ քաղաքականության ինտեգրումը:

Ներկայում գործակալությունն ունի 190 հոգուց բաղկացած անձնակազմ, հիմնականում էներգետիկ ոլորտի մասնագետներ՝ ընտրված կազմակերպության անդամ 28 երկրներից³: ՄԷԳ կենտրոնատեղին Փարիզում է:

¹ <http://www.iea.org/about/index.asp>

² ՏՀԶԿ - Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն (OECD), որի անդամ են 30 երկրներ (1961թ. անդամակցել են Ավստրիան, Բելգիան, Կանադան, Դանիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան, Հունաստանը, Իսլանդիան, Իռլանդիան, Իտալիան, Լյուքսեմբուրգը, Նիդեռլանդները, Նորվեգիան, Պորտուգալիան, Իսպանիան, Շվեդիան, Շվեյցարիան, Թուրքիան, Մեծ Բրիտանիան, ԱՄՆ-ը, հետագայում անդամակցել են Ճապոնիան, Ֆինլանդիան, Ավստրալիան, Նոր Զելանդիան, Մեքսիկան, Չեխիան, Հարավ. Կորեան, Հունգարիան, Լեհաստանը, Սլովակիան):

³ Միջազգային էներգետիկ գործակալության անդամ պետություններն են Ավստրալիան, Ավստրիան, Բելգիան, Կանադան, Չեխիան, Դանիան, Ֆինլանդիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան, Հունաստանը, Հունգարիան, Իռլանդիան, Իտալիան, Ճապոնիան, Հարավային Կորեան, Լյուքսեմբուրգը, Նիդեռլանդները, Նոր Զելանդիան, Նորվեգիան, Լեհաստանը, Պորտուգալիան, Սլովակիան, Իսպանիան, Շվեդիան, Շվեյցարիան, Թուրքիան, Մեծ Բրիտանիան և Միացյալ Նահանգները: Հարկ է նշել նաև, որ ՄԷԳ աշխատանքներին մասնակցում է Եվրահանձնաժողովը:

**«Համաշխարհային էներգետիկայի կանխատեսումներ - 2008թ.» զեկույցը
(World energy Outlook - 2008¹)**

ՄԷԳ «Համաշխարհային էներգետիկ կանխատեսումներ - 2008թ.» (ՀԷԿ) զեկույցում հիմնական ուշադրությունը դարձվում է նախորդ տարվա ընթացքում էներգետիկ շուկաներում եղած միտումների ու զարգացումների վերլուծությանը՝ կենտրոնանալով նավթագազային համաշխարհային մատակարարումների, արդյունահանման ու պաշարների հիմնախնդիրների ու ոլորտում առկա մարտահրավերների վրա: Առանձնահատուկ անդրադարձ է կատարվում նավթի ու գազի ներկա և առաջիկա երկու տասնամյակում (մինչև 2030թ.) համաշխարհային պաշարների ու դրանց արդյունահանման ծավալների դինամիկայի ու միտումների, նավթի գների կանխատեսումներին: Պետք է նշել, որ ՄԷԳ մասնագետների առաջադրած տեսլականներում, որոնք վերաբերում են 2007-2030թթ., հաշվի են առնվել համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամն ու դրա հնարավոր հետևանքները ոլորտի վրա: Գործակալության փորձագետներն ուսումնասիրել են նաև համաշխարհային կլիմայական փոփոխությունների համատեքստում արդյունաբերական արտանետումների սահմանափակումների ազդեցությունը համաշխարհային էներգետիկ շուկաների վրա:

Հոդվածում կփորձենք անդրադարձալ այդ հետազոտության կանխատեսումների առանցքային շեշտադրումներին ու ներկայացնել հիմնական հետևությունները:

1. Համաշխարհային էներգետիկ համակարգի անկայունությունը

Միջազգային էներգետիկ գործակալության փորձագետները հանգել են այն հետևությունների, որ էներգիայի մատակարարումների ու սպառման համաշխարհային ընթացիկ միտումներն ու զարգացումները բավական անկայուն են, և դա արտահայտվում է ինչպես բնապահպանական, այնպես էլ տնտեսական ու սոցիալական բնագավառներում: Փորձագետների հավաստիացմամբ, սակայն, համաշխարհային էներգետիկ համակարգում առկա անկայունության միտումները հնարավոր է հաղթահարել գլխավորապես երկու ճանապարհով.

- էներգիայի հուսալի ու մատչելի մատակարարումների ապահովում,
- անցում համեմատաբար ցածր քանակությամբ արտանետումներով էներգամատակարարման առավել արդյունավետ ու բնապահպանական տեսանկյունից առավել անվտանգ համակարգի:

2. Անցում առավել ցածր ածխածնային միացություններ պարունակող էներգետիկ համակարգի

էներգիայի սպառողական համաշխարհային քաղաքականությունում անհրաժեշտաբար պետք է վերափոխվի մոտեցումը էներգիայի օգտագործման տեխնոլոգիաներին: Մասնագետների գնահատականների համաձայն, առաջարկվում է հնարավորինս նվազեցնել համաշխարհային էներգետիկ աղբյուրներում ածխածնային միացությունների ու ջերմոցային գազերի պարունակությունը՝ համաշխարհային մակարդակով կլիմայական արհավիրքներից խուսափելու համար (հակառակ դեպքում, դրանց աճը երկարաժամկետ հեռանկարում կհանգեցնի համաշխարհային միջին ջերմաստիճանի մինչև 6°C բարձրացմանը): Հետևողական մոտեցում է պահանջում էներգիայի մատակարարների կողմից ներդրումների զգալի բաժինը դեպի ցածր ածխածնային միացություններ պարունակող տեխնոլոգիաների զարգացման ոլորտ ուղղելու խնդիրը: Այդ քաղաքականության իրագործմանն էապես կարող են նպաստել տարբեր երկրների կառավարությունները՝ համապատասխան ֆինանսական խթանիչների ու իրավական դաշտի ձևավորման ճանապարհով, ինչը լուրջ ներդրում կարող է ունենալ համաշխարհային էներգետիկ համակարգի անվտանգության ու կլիմայական քաղաքականության արդյունավետության ապահովման գործում:

¹ <http://www.iea.org/>

3. Վերականգնվող էներգետիկայի տեխնոլոգիաների արագ զարգացում

Էներգիայի վերականգնվող աղբյուրների օգտագործման ժամանակակից տեխնոլոգիաները կարճաժամկետային զարգացման համեմատաբար կտրուկ տեմպեր և 2010թ. սկսած՝ անհիմն հետո կհանդիսանան էլեկտրաէներգիայի երկրորդ խոշորագույն աղբյուրը՝ առաջ անցնելով նույնիսկ բնական գազից: Էներգիայի վերականգնվող աղբյուրների տեխնոլոգիաների զարգացման անհրաժեշտ ծախսերի նվազման և այս ուղղությամբ կառավարությունների հետևողական քաղաքականության արդյունքում լուրջ նախադրյալներ են ստեղծվում վերականգնվող էներգետիկայի ճյուղերի՝ սուբսիդիաներից կախվածության թուլացման և ժամանակակից տեխնոլոգիաների շնորհիվ արտադրությունը խթանելու համար: Կանխատեսումների համաձայն, եթե վերականգնվող էներգետիկ աղբյուրների մասնաբաժինը (բացառությամբ հիդրոէներգետիկայի ուղղությամբ) էլեկտրաէներգիայի ընդհանուր արտադրությունում 2006թ. կազմում էր 1%, ապա 2030թ. այն կկազմի արդեն 4%:

Վերականգնվող էներգետիկայի աղբյուրների զարգացման տեխնոլոգիական առաջընթացին էապես կնպաստեն վերջին տարիներին ակնհայտ դարձած նավթի գների տատանումներն ու շուկայական գների անկայունությունը: Ոլորտի զարգացման տեմպերին կխթանեն նաև բնական գազի մատակարարումների հետ կապված քաղաքական շահարկումները: Մասնավորաբար, ռուս-ուկրաինական «գազային պատերազմը» կստիպի եվրոպացի գործընկերներին ոչ միայն այս ուղղությամբ նոր ռազմավարություն մշակել, այլև նոր լիցք հաղորդել վերականգնվող էներգետիկայի զարգացմանը:

4. Նավթը կշարունակի մնալ էներգիայի առաջնային աղբյուր

Չնայած էներգիայի այլընտրանքային աղբյուրների ու տեխնոլոգիաների զարգացման մասին լավատեսական գնահատականներին ու կանխատեսումներին, այնուհանդերձ, նավթը կշարունակի մնալ էներգիայի հիմնական աղբյուրը:

Միջազգային էներգետիկ գործակալության «ՇԷԿ - 2008թ.» բազային սցենարի համաձայն, նավթի համաշխարհային ընդհանուր պաշարները բավական զգալի են և կարող են ապահովել համաշխարհային արտադրության կանխատեսվող աճի տեմպերը 2030-ից հետո էլ, դեռ երկար ժամանակ: Նավթի ու գազային կոնդենսատի¹ հայտնաբերված պաշարների ծավալները տատանվում են 1,2-1,3 տրլն բարելի շրջանակներում (այդ թվում և 0,2 տրլն բարել ոչ ավանդական նավթը)²: Պետք է նկատել, որ այդ ցուցանիշը 1980թ. ի վեր գրեթե երկու անգամ ավելացել է: Փորձագետները միակարծիք են այն հարցում, որ դա բավարար է, նավթի համաշխարհային սպառման ներկայիս տեմպերի պարագայում, ավելի քան 40 տարով ապահովելու համար համաշխարհային մատակարարումը:

Գործակալության փորձագետները կանխատեսումներ են կատարել նաև բնական գազի համաշխարհային պաշարների վերաբերյալ: Դրանց համաձայն, բնական գազի համաշխարհային պաշարները դեռ զգալի են, սակայն, ինչպես և նավթի պաշարների դեպքում, կենտրոնացած են ոչ մեծ քանակությամբ երկրներում: Այսպես, բնական գազի հայտնաբերված համաշխարհային պաշարները գնահատվում են շուրջ 180 տրլն խմ, ինչը բավարար է համարվում առաջիկա 60 տարիների ընթացքում արդյունահանման ընթացիկ տեմպերի պահպանման

¹ Գազային կոնդենսատներ - գազային կոնդենսատները տարբեր բաղադրության բարձրաէներգետիկ աղբյուրներից են, որոնք անջատվում են բնական գազերից՝ այսպես կոչված գազ-կոնդենսատային հանքերից, վերջիններիս արդյունահանման ժամանակ:

² Նշենք, որ ավանդական նավթի արդյունահանվող պաշարների (որոնք ներառում են նոր հանքերի սկզբնական հայտնաբերված և հնարավոր պաշարների, ի հավելումն՝ դեռևս չհետախուզված նավթի պաշարների) հանրագումարի պարագայում ներկայումս նավթի համաշխարհային պաշարները կարող են հասնել մինչև 3,5 տրլն բարելի: Նավթի չհայտնաբերված զգալի պաշարներ, ըստ գնահատականների, կան Մերձավոր Արևելքում, Ռուսաստանի Դաշնությունում և Կասպյան տարածաշրջանում:

պարագայում¹: Գազի համաշխարհային պաշարների ավելի քան կեսը՝ մոտավորապես 56%-ը, բաժին է ընկնում ընդամենը երեք երկրների՝ Ռուսաստանի Դաշնությանը, Իրանին և Կատարին: Եվ դա այն պարագայում, երբ համաշխարհային պաշարների գրեթե կեսը բաշխվում է ողջ աշխարհի 25 հանքերի շրջանակներում և ծածկվում ի հաշիվ «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ պետությունների: Հարկ է նշել, որ գազի համաշխարհային պաշարները 1980թ. ի վեր ավելացել են ավելի քան երկու անգամ, որի բարձրագույն աճը գրանցվել է Մերձավոր Արևելքում:

5. Էներգիայի հիմնական աղբյուրների համաշխարհային պահանջարկի աճ 2006-2030թթ.

Հաշվի առնելով Չինաստանի ու Հնդկաստանի շարունակվող տնտեսական աճի տեմպերը՝ 2006-2030թթ. վերջիններս բաժին է ընկնելու էներգիայի հիմնական աղբյուրների համաշխարհային պահանջարկի աճի ավելի քան կեսը: Բիարկե, այս գնահատականներում անհրաժեշտ է նկատի ունենալ 2007թ. կեսերից սկսած համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամն ու դրա բացասական հետևանքները համաշխարհային տնտեսության՝ մինչ այդ արձանագրած արագ աճի տեմպերի վրա: Ու թեև տնտեսական ճգնաժամի ամենածանր ազդեցությունը շարունակում են կրել Միացյալ Նահանգներն ու ԵՄ երկրները, անմասն չեն մնա նաև Չինաստանն ու Հնդկաստանը, որոնց տնտեսությունները պակաս ինտեգրված չեն համաշխարհային ֆինանսատնտեսական համակարգին:

ՄԷԳ փորձագետների առաջադրած հիմնական սցենարի համաձայն, 2006-2030թթ. էներգիայի հիմնական աղբյուրների համաշխարհային պահանջարկը միջին հաշվով կաճի 1.6%-ով՝ 11,730 մլն տոննա նավթային համարժեքից (մլն տ.ն.հ.) հասնելով մինչև 17,010 մլն տ.ն.հ.: Արդյունքում՝ նշված ժամանակահատվածում աճը կկազմի շուրջ 45%: Մերձավոր Արևելքի երկրները կամրապնդեն դիրքերը՝ որպես համաշխարհային էներգիայի հիմնական աղբյուրների պահանջարկի կարևորագույն կենտրոն, ինչը կավելացնի համաշխարհային աճող պահանջարկը ևս 11%-ով: Հարկ է նշել, որ պահանջարկի աճի գրեթե 87%-ը ընդհանուր առմամբ բաժին է ընկնելու Տնտեսական համագործակցության ու զարգացման կազմակերպության անդամ չհանդիսացող երկրներին: Արդյունքում՝ էներգիայի հիմնական աղբյուրների համաշխարհային պահանջարկում վերջիններս մասնաբաժինը 51%-ից կաճի մինչև 62%-ի:

Ինչ վերաբերում է նավթի շուկային, ապա փորձագետների կանխատեսումների համաձայն, 2007-2030թթ. նավթի համաշխարհային պահանջարկը տարեկան կաճի 1%-ով՝ օրական 85 մլն բարելից (2007թ.) հասնելով մինչև 106 մլն բարելի (2030թ.): Նավթի համաշխարհային պահանջարկի աճը նույնպես բաժին է ընկնելու ՏՀԶԿ անդամ չհանդիսացող երկրներին: Ինչ վերաբերում է ՏՀԶԿ անդամ պետություններին, ապա այստեղ նավթի պահանջարկն ընդհանուր առմամբ կնվազի՝ հիմնականում տրանսպորտային ոլորտից դուրս նավթի պահանջարկի նվազման հետևանքով:

Նույն տրամաբանությունը նկատվում է նաև բնական գազի ոլորտում: Վերջինիս համաշխարհային պահանջարկն առանձնանում է աճման համեմատաբար բարձր ցուցանիշներով, ինչը տարեկան կազմում է շուրջ 1,8%: Իսկ բնական գազի մասնաբաժինը էներգիայի հիմնական աղբյուրների համաշխարհային ընդհանուր պահանջարկում կավելանա ոչ զգալի չափով՝ մինչև 22% (ի դեպ, բնական գազի սպառման աճը գլխավորապես կուղղվի էլեկտրաէներգետիկայի ոլորտին):

«2008թ. Համաշխարհային էներգետիկայի կանխատեսումներ»-ում գնահատվում է նաև այլ էներգետիկ աղբյուրների համաշխարհային պահանջարկի վիճակագրությունն առաջիկա

¹ Ընդհանուր առմամբ, ավանդական բնական գազի արդյունահանվող պաշարները, որոնք ներառում են հայտնաբերված ու դեռևս չհետախուզված պաշարները, տարբեր գնահատականներով կարող են գերազանցել 400 տրլն խմ գազի ցուցանիշը:

երկու տանսամյակների կտրվածքով: Մասնավորաբար, էներգիայի համաշխարհային պահանջարկում աճի մասնաբաժինը 2006թ. 26%-ից 2030թ. դրությամբ կհաշվվի արդեն 29%՝ պահանջարկի աճի միջին տարեկան ցուցանիշը կազմելով շուրջ 2%: Ընդ որում, աճի համաշխարհային սպառման աճի ճնշող մեծամասնությունը՝ շուրջ 85%, բաժին է ընկնելու միայն Չինաստանի ու Հնդկաստանի էլեկտրաէներգետիկ բնագավառին: Ինչ վերաբերում է միջուկային էներգետիկայի ոլորտին, ապա վերջինիս չափաբաժինը էներգիայի համաշխարհային պահանջարկում որոշակիորեն կնվազի. եթե 2006թ. այն կազմում էր 6%, ապա 2030թ. կկազմի 5%: Միջուկային էներգիայի մասնաբաժինը կնվազի նաև էլեկտրաէներգիայի արտադրությունում՝ 15%-ից հասնելով 10%-ի:

6. Ներդրումների զգալի պահանջարկ համաշխարհային էներգետիկայի ենթակառուցվածքներում

Միջազգային էներգետիկ գործակալության փորձագետների առաջարկած հիմնական սցենարի համաձայն, 2007-2030թթ. համաշխարհային էներգետիկ ենթակառուցվածքներում անհրաժեշտ ներդրումների համար կպահանջվի \$26 տրլն (2007թ. ամերիկյան դոլարի կուրսով), ինչն ավելի քան \$4 տրլն-ով գերազանցում է գործակալության «Համաշխարհային էներգետիկայի կանխատեսումների» 2007թ. գնահատականները: Ընդ որում, համաշխարհային էլեկտրաէներգետիկայի ոլորտին բաժին է ընկնելու \$13,6 տրլն, ինչը կազմում է ընդհանուր միջոցների ավելի քան կեսը՝ շուրջ 52%: Ներդրումների մնացած մասը գլխավորապես կուղղվի նավթագազային սեկտոր՝ առավելապես հանքերի հետախուզմանն ու վերամշակմանը և հիմնականում ՏՀԶԿ անդամ չհանդիսացող երկրներ (2030թ. նավթագազային, աճի ու էլեկտրաէներգիայի մատակարարումների համաշխարհային ենթակառուցվածքների զգալի մասն արդեն փոփոխվելու կարիք կունենա): Փորձագիտական գնահատականներով, համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամն ազդեցություն չի ունենալու երկարաժամկետ ներդրումների վրա, սակայն կարող է հանգեցնել ընթացիկ նախագծերն ավարտելու ձգձգման՝ հատկապես էլեկտրաէներգետիկայի բնագավառում:

Չպետք է մոռանալ, սակայն, որ ոլորտում իրականացվող հսկայածավալ ներդրումային քաղաքականության հեռանկարների հարցում կարող են անորոշություն մտցնել նավթի արդյունահանման ու նավթի գների տատանումները: Տեղին է նշել վերջին տարիներին գների կտրուկ բարձրացմանը հաջորդած ոչ պակաս կտրուկ նվազման միտումը: Խնդիրն այն է, որ նավթի հետախուզմանն ու արդյունահանմանն ոլորտում իրականացվող ներդրումներն ընդհանուր առմամբ թեև շարունակում են աճել, այնուամենայնիվ, այդ աճը, որպես կանոն, արդյունքում մասամբ ուղեկցվում է գերծախսերով, իսկ իրականացվող գործարքները դառնում են քիչ եկամտաբեր: Ներկայում ներդրումների զգալի հատվածը բաժին է ընկնում բարձր արժողության հանքերի հետախուզմանն ու վերամշակմանը, ինչը մասամբ բացատրվում է ամենաէժեքնագին ու մատչելի պաշարներին միջազգային նավթային ընկերությունների սահմանափակ մասնակցությամբ: Արտադրության ամենացածր ծախսեր ունեցող երկրներում նավթի արդյունահանման ծավալների ընդլայնումն առանցքային նշանակություն ձեռք կբերի էներգիայի համաշխարհային պահանջարկի բավարարման հարցում՝ աշխարհի երկրների մեծամասնությունում ռեսուրսների կրճատման և նավթի արդյունահանման համաշխարհային տեմպերի նվազման պայմաններում:

7. Նավթի անկայուն գներ առաջիկա տարիներին

Համաշխարհային էներգետիկ համակարգի կայունության կարևորագույն նախապայմաններից մեկը վերաբերում է էներգիայի հիմնական աղբյուրների և առաջին հերթին՝ նավթի գների կայունացմանը: Կանխատեսումների համաձայն, նավթի գների կարճաժամկետ տատանումներն առաջիկայում ունենալու են կանոնավոր բնույթ՝ չբացառելով գների կտրուկ աճի կամ նվազման հնարավորությունները: Համաշխարհային շուկայում նավթի գների փո-

փոխակախությունն առավել ցայտուն դրսևորումներ կունենա հատկապես ընդհուպ մինչև 2010-2011թթ.: Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի խորացումը, իր հերթին, կհանգեցնի համաշխարհային տնտեսական ակտիվության, հետևաբար և նավթի պահանջարկի նվազմանը՝ առաջացնելով գների անկում, ինչն այսօր նկատելի է համաշխարհային շուկայում: Մասնագետները ենթադրում են, սակայն, որ 2015թ. սկսած՝ նավթի մատակարարումների աճող ծախսերը կհանգեցնեն նավթի գների բարձրացման՝ ընդհուպ մինչև 2030թ.:

Կանխատեսվում է, որ 2008-2015թթ. հում նավթի միջին գինը բարելի համար կկազմի \$100 (2007թ. ամերիկյան դոլարի փոխարժեքով), իսկ 2030թ. այն արդեն կգերազանցի \$120-ը: Ընդ որում, ՄԷԳ «Համաշխարհային էներգետիկ կանխատեսումները» նախորդ տարեկան զեկույցների գնահատականների համաձայն, նշված ժամանակաշրջանում նավթի գները է՛լ ավելի էին աճելու՝ 2030թ. կազմելով \$200 (1 բարել)¹:

8. Նավթի ու բնական գազի համաշխարհային արդյունահանման աճման միտում

Նախատեսվում է, որ նավթի համաշխարհային մատակարարումները 2007-2030թթ. ընթացքում կաճեն: Կանխատեսումների համաձայն, եթե 2007թ. այդ ցուցանիշը կազմել է օրական 84 մլն բարել, ապա 2030թ. այն կհաշվվի շուրջ 106 մլն բարել: Նշված ժամանակաշրջանում հում նավթի ավանդական արտադրությունը ինքնաբերաբար որոշակիորեն աճման միտում կունենա (օրական 5 մլն բարել), քանի որ նավթային նոր հանքերի հավելյալ կարողությունները կդադարեցվեն, ինչը թերևս պայմանավորված է գործող հանքերից նավթի արդյունահանման ցուցանիշների նվազմամբ: Նավթի համաշխարհային արդյունահանման աճը հիմնականում կարձանագրվի ի հաշիվ «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» (OPEC) անդամ-պետությունների: Փորձագիտական գնահատականները հաստատում են նաև, որ նավթի համաշխարհային մատակարարումներում «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ-պետությունների ընդհանուր մասնաբաժինը 2007թ. 44%-ի փոխարեն 2030թ. կկազմի 51%:

Հայտնի է, որ այդ երկրներում նավթի պաշարները բավականին մեծ են, իսկ նավթի հետախուզման ու մշակման համար անհրաժեշտ ծախսերը՝ զգալիորեն ցածր: Ավելին, նավթի համաշխարհային գների բարձրացման պարագայում «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ-պետությունները զգալիորեն կընդարձակեն նավթարդյունահանման ծավալները:

Ինչպես նշեցինք, նավթարդյունահանման համաշխարհային աճի ապահովումը, մյուս կողմից, մեծապես պայմանավորված է ոլորտում նախատեսվող ներդրումների իրագործման հետ, այդ թվում և «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ-պետություններում: Նկատվում է, սակայն, որ նավթահանքերի վերամշակման ուղղությամբ ժամանակակից տեխնոլոգիական պահպանողական քաղաքականության և մի շարք այլ աշխարհաքաղաքական գործոնների հետևանքով այդ երկրներում իրականացվող ներդրումները կարող են սահմանափակվել:

Կանխատեսվող ժամանակահատվածում Սաուդյան Արաբիան կշարունակի հանդիսանալ համաշխարհային մակարդակով խոշորագույն նավթարտադրող պետություն, որի նավթարդյունահանման ծավալները 2007թ. օրական 10,2 մլն բարելի փոխարեն 2030թ. կկազմեն 15,6 մլն բարել: Եթե հիմնվենք գործակալության փորձագիտական գնահատականների վրա, ապա «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ չհանդիսացող պետություններում ավանդական նավթարդյունահանման (հում նավթ, գազային կոնդենսատ) ցուցանիշները մոտավորապես հաջորդ տասնամյակի կեսերին կսկսեն նվազել, իսկ կանխատեսվող ժամանակաշրջանի ավարտին այդ անկումը է՛լ ավելի կարագանա:

¹ Մանրամասն տե՛ս «World energy outlook_2006-2007».

Ինչ վերաբերում է բնական գազի արդյունահանման ցուցանիշներին, ապա այն մեծա-
մասամբ բաժին կընկնի գազի ռեսուրսներով հարուստ տարածաշրջաններին: Կանխատես-
վում է, որ 2007-2030թթ. բնական գազի արդյունահանման համաշխարհային աճի շուրջ 46%-ը
կարձանագրվի ի հաշիվ Մերձավոր Արևելքի երկրների, որոնց գազարդյունահանման ծավա-
ները կավենանան գրեթե եռակի՝ մինչև 2030թ. կազմելով մոտավոր հաշվարկներով մինչև 1
տրլ խորանարդ մետր գազ: Նկատենք, որ տարածաշրջանում բնական գազի արդյունահան-
ման մշտապես աճող ծավալների շուրջ 60%-ը բաժին է ընկնում տեղական սպառմանը (հիմ-
նականում Էլեկտրակայաններին): Ինչ վերաբերում է գազի համաշխարհային արդյունահան-
ման աճի մնացած ցուցանիշին, ապա այն գլխավորապես ապահովվում է Աֆրիկայի երկրնե-
րի, ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնության կողմից:

Միևնույն ժամանակ, սակայն, թեև նավթի համաշխարհային պաշարները համարվում
են բավարար, այնուամենայնիվ, ինչպես նշվում է կանխատեսումներում, երաշխիքներ չկան,
որ այդ պաշարները կվերամշակվեն այնքան արագ՝ փորձագետների կողմից կանխատեսված
համաշխարհային պահանջարկի մակարդակի բավարարման նպատակով: Խնդիրը նրանում
է, որ համաշխարհային նավթահանքերի հնեցման հետ միաժամանակ նկատվում է գործող
հանքերից նավթարդյունահանման տեմպերի նվազում: Սա որոշակի անորոշություն է բերում
գործակալության փորձագետների կողմից համաշխարհային պահանջարկի գործում կատար-
ված կանխատեսումներում: Ընդ որում, նավթարդյունահանման նվազման միտումները,
որոնք երկարաժամկետ հեռանկարում կարող են արագանալ, նկատելի են աշխարհի բոլոր
հիմնական նավթարդյունահանող տարածաշրջաններում¹: Փորձագիտական գնահատական-
ների համաձայն, ընդհանուր առմամբ որքան շատ են հանքերի պաշարները, այնքան քիչ
կլինեն նավթարդյունահանման առավելագույն ծավալները (պաշարների հարաբերակցու-
թյամբ): Այս սցենարի համաձայն, հանքերի նավթարդյունահանման նվազման տեմպերը կա-
րող են նաև նվազել 2030թ. դրությամբ:

Նավթի հանքերի արդյունահանման տեմպերի նվազման միտումը կարելի է կանխել
գործող ու նոր հայտնաբերված հանքերում նավթարդյունահանման ու հետախուզման ոլորտ-
ներում անհրաժեշտ ներդրումների ծավալների մեծացման պարագայում: Իսկապես պետք է
նկատել, որ նավթի ու գազի հանքերում արդյունահանման ու հետախուզման ոլորտում կա-
տարված ընդհանուր ներդրումները վերջին տարիներին արագ աճել են և եռակի անգամ
ավելացել 2000-2007թթ. ընկած ժամանակահատվածում՝ կազմելով \$390 մլրդ: Կանխատես-
վում է, որ նավթի ու գազի արդյունահանման ու հետախուզման ոլորտում ներդրումները կա-
ճեն նաև 2012թ. դրությամբ՝ կազմելով \$600 մլրդ: Ավելին, բազային սցենարի կանխատեսում-
ների համաձայն, 2007-2030թթ. ընկած ժամանակաշրջանում նավթագազային ոլորտի արդյու-
նահանման ու հետախուզման համար կպահանջվեն \$8,4 տրլնի (2007թ. ամերիկյան դոլարի
փոխարժեքով) կամ էլ տարեկան \$350 մլրդ-ի ներդրումներ: Ընդ որում, այդ ներդրումների
զգալի մասը, ըստ գնահատականների, անհրաժեշտ է ուղղել ռեսուրսներով հարուստ տարա-
ծաշրջաններ, մասնավորապես՝ Մերձավոր Արևելք, որտեղ մեկ միավոր արտադրանքի հա-
մար նախատեսված ծախսերը համարվում են ամենացածրը:

Կանխատեսումներում նաև հաստատվում է, որ «Նավթ արտահանող երկրների կազմա-
կերպության» անդամ չհանդիսացող պետություններում միջազգային ընկերությունների ներ-
դրումների իրականացման հնարավորությունները կկրճատվեն՝ պաշարների կրճատման
հետևանքով, իսկ նավթի ու գազի գործող համաշխարհային պաշարներով հարուստ երկրնե-
րը հարկադրված կլինեն այդ բացը լրացնել կամ ազգային ընկերությունների, կամ էլ
օտարերկրյա ներդրողների ներգրավման միջոցով:

¹ Վերլուծությունն իրականացվել է ներկայում գործող 800 հանքերի տվյալների հիման վրա, որոնցից 54-ը խոշոր հանքեր են՝ ավելի քան 5 մլն բարել պաշարներով:

9. Նավթի ու գազի արդյունահանման ու վերամշակման մեջ ազգային ընկերությունների առաջատար/մենաշնորհային դիրքերի ընդլայնումը

Միջազգային էներգետիկ գործակալության կանխատեսումներում նշվում է, որ նավթա-գազային արդյունաբերության արդյունահանման ու վերամշակման գործում էլ ավելի են ընդլայնվում ազգային ընկերությունների առաջատար դիրքերը: Փորձագետների առաջարկած բազային սցենարի համաձայն, 2007-2030թթ. ազգային ընկերություններին բաժին է ընկնելու նավթի ու գազի արդյունահանման շուրջ 80%-ը: Ոլորտում ազգային ընկերություններն առաջատար դիրքեր են զբաղեցնում նաև նավթի ու գազի պաշարներով առավել հարուստ երկրների մեծ մասում, որտեղ օտարերկրյա ընկերությունները կամ չունեն պաշարների վերամշակման ու տնօրինման իրավունքներ, կամ էլ ուղղակի գործում են բավական սահմանափակ իրավասություններով: Վերջին տարիներին նավթի գների կտրուկ աճի միտումը զգալի հնարավորություն ընձեռեց այդ երկրների ազգային ընկերություններին ամրապնդել մենաշնորհային դիրքերը տեղի նավթագազային արդյունաբերության ոլորտում՝ առավել մեծ շահույթներ ստանալու ակնկալիքներով: Արդյունքում՝ միջազգային նավթային խոշորագույն կազմակերպությունները, որոնք ավանդաբար գերակա դիրքեր են ունեցել համաշխարհային նավթագազային արդյունաբերության բնագավառում, այսօր զգալիորեն սկսել են դուրս մղվել տեղական ազգային ընկերությունների կողմից: Ազգային ընկերությունների մենաշնորհային դիրքերի հաստատումը կարող է նպաստել ոլորտում փորձագիտական կանխատեսումներով նախատեսվող ներդրումների նվազմանը:

Հետևություններ

«Համաշխարհային էներգետիկ կանխատեսումներ - 2008թ.» զեկույցում 2007-2030թթ. համաշխարհային էներգետիկ համակարգի իրադրության, էներգիայի առաջնակարգ աղբյուրների, մասնավորապես նավթագազային արդյունաբերության միտումների շուրջ արված կանխատեսումներից կարելի է գալ մի քանի կարևոր եզրահանգումների՝

1. 2008-2011թթ. նավթի գների անկայունության պահպանում, 2012-2015թթ. կանխատեսվում է նավթի գների աճ մինչև \$120-150 (1 բարել),
2. 2006-2030թթ. համաշխարհային նավթագազային արտադրության աճն ընդհանուր առմամբ կապահովի համաշխարհային էներգետիկ պահանջարկի աճը,
3. 2006-2030թթ. միայն Չինաստանին ու Հնդկաստանին բաժին է ընկնելու էներգիայի հիմնական աղբյուրների համաշխարհային պահանջարկի աճի ավելի քան կեսը,
4. նավթի համաշխարհային արդյունահանման աճը հիմնականում կարձանագրվի ի հաշիվ «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ պետությունների (նավթի համաշխարհային մատակարարումներում «Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության» անդամ պետությունների ընդհանուր մասնաբաժինը 2007թ. 44%-ի փոխարեն 2030թ. կկազմի 51%),
5. համաշխարհային էներգետիկայի ոլորտում առկա միտումները (էներգետիկ մատակարարումներ, էներգիայի սպառում և այլն) հաստատում են, որ ներկայիս համաշխարհային էներգետիկ համակարգը բավական անկայուն է,
6. համաշխարհային էներգետիկ համակարգի կայունացմանն էապես խոչընդոտում է նաև համաշխարհային էներգետիկ աղբյուրներում ածխածնային միացությունների ու ջերմոցային գազերի արագընթաց աճի միտումը,
7. էներգետիկ համակարգի կարգավորման գործընթացի համար ռիսկային կարող են համարվել համաշխարհային էներգետիկայում և մասնավորապես նավթագազային արդյունաբերությունում նախատեսվող զգալի ներդրումների հնարավոր սահմանափակումները,
8. նավթագազային արդյունաբերության կայուն զարգացմանը լուրջ վնասներ կարող է հասցնել նավթի ու գազի արդյունահանման ու վերամշակման ոլորտում ազգային ընկերությունների մենաշնորհային դիրքերի ընդլայնումը, ինչի արդյունքում դուրս

- կմղվեն միջազգային կազմակերպությունները, կնվազեն ներդրումների ծավալներն ու առաջադեմ տեխնոլոգիաների ներդրման հնարավորությունները,
9. համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը համաշխարհային էներգետիկ համակարգի վրա կունենա կարճաժամկետ և մակերեսային ազդեցություն (մինչև 2010/11թթ. նավթի գների տատանումներ, նավթագազային արդյունաբերությունում կարճաժամկետ ներդրումների ձգձգում կամ դադարեցում),
  10. համաշխարհային էներգետիկ համակարգի կայունացման խնդիրն անհրաժեշտ է դիտարկել ընթացիկ միջազգային աշխարհաքաղաքական, աշխարհատնտեսական (նաև տարածաշրջանային մակարդակներով) գործընթացների ընդհանուր տրամաբանության համատեքստում,
  11. համաշխարհային էներգետիկայի ընդհանուր իրադրության, ոլորտի միտումներին ու գլոբալ ռիսկերին վերաբերող հիմնահարցերը կլինեն առաջիկա տարիներին միջազգային հարաբերությունների, թերևս, ամենակնճռոտ օրակարգային թեմաներից մեկը:

Կարեն Վերանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

ПО ГОРЮЧИМ СЛЕДАМ¹

Для российского обывателя, насмотревшегося на каникулах телевизора, нет вопроса, кто сорвал поставки газа в Европу – Украина или Россия. Ему уже все объяснили. «Власть» попыталась разобраться, что и почему происходило в украинских трубах на самом деле.

Россия не первый раз перекрывает трубопроводы, поставляющие природный газ в Европу. Последнее крупное противостояние по ценовым вопросам газового экспорта между Россией и Украиной случилось в январе 2006г., когда контракт на поставку газа Украине между российским «Газпромом» и украинским «Нафтогазом» тоже не был подписан. Тогда, три года назад, президент Украины заявил, что цена \$230 за 1000 м³ газа, которую требовала Россия, неприемлема для украинской стороны, после чего «Газпром» с 1 января 2006г. полностью прекратил поставки газа украинским потребителям.

Однако экспорт газа в Европу через украинские газопроводы продолжался. Как и сегодня, тогда с российской стороны звучали обвинения, что Украина производит несанкционированный отбор газа, предназначенного европейским потребителям. Как и сегодня, представители «Нафтогаза» обвинения отвергали. Главное отличие ситуации трехлетней давности от сегодняшней – то, что тогда до полного прекращения поставок газа в Европу, как это сделала Россия 7 января, не дошло. Попробуем разобраться, что происходило в украинском трубопроводе с 1 по 6 января этого года.

Газ сам по трубам не бежит. Его проталкивают газокompрессорные станции. Для этого нужен так называемый технологический газ – это такой же природный газ, который обычно качается из той же самой трубы и направляется в турбины газокompрессорных станций, где сгорает, давая необходимую энергию для прокачки по трубам основного газа.

Сколько реально требуется такого технологического газа в процентах от общего количества – ни «Газпром», ни «Нафтогаз» не сообщают, ссылаясь на коммерческую тайну контрактов. Дело, конечно, не в тайнах, а в том, что процент сжигаемого газа слишком от многого зависит: от объема прокачиваемого топлива, давления в трубе, скорости прокачки и тому подобных технических условий. Каких-то фиксированных цифр по расходу технологического газа при транспортировке через трубопровод быть не может – точно так же, как неодинаково расходует бензин при разной интенсивности движения автомобиля. Однако высчитать некий средний процент для Украины можно. Уже 1 января глава «Нафтогаза» Олег Дубина заявил, что компания берет из перекачиваемого в Европу российского газа 21 млн м³ в сутки на технические нужды. Позже этот показатель подтвердил и Владимир Путин в интервью иностранным журналистам.

Объем суточного транзита для Европы через территорию Украины называется на уровне 300 млн м³. При процентном сопоставлении этих цифр получается, что для прокачки российского экспортного газа по территории Украины требуется затратить порядка 7% от общего объема в сутки.

Вопрос в том, чей это газ и кто за него платит. Как утверждает Россия, по условиям транзитного договора с Украиной за технологический газ платит страна-транзитер по внутренней цене, то есть по той, по которой покупает газ для себя у России. Но этой цены сейчас нет. «Газпром» сначала требовал \$250 (Украина отказалась), потом – \$418, сейчас – \$450 за 1 тыс. м³ (для Европы, по словам Путина, средняя цена – \$470). Украина по состоянию на 1 января была

---

¹ Журнал «Власть», № 2(805), 19.01.2009.

согласна только на \$201, хотя на переговорах Олега Дубины в Москве речь шла и о \$235. Эту же сумму называла 14 января премьер Украины Юлия Тимошенко.

Однако нового газового договора между Россией и Украиной ни на 1 января, ни на момент сдачи номера не было. Прежний Россия считает недействительным. В отличие от договора о транзите, в котором заложена цена \$1,6 за транзит каждой тысячи кубометров газа на каждые 100 км, он, по словам Владимира Путина, должен действовать до конца 2010г. Украина же считает, что уже в этом году плата за транзит должна быть не меньше \$2.

Тут стоит снова прибегнуть к арифметике. В среднем протяженность трубопроводов от восточной до западной границы Украины составляет 1100 км. Получается, что при ставке \$1,6 за каждую прокачанную в Европу тысячу кубометров газа Украина от России должна получить \$17,6. Потратить же на прокачку, то есть сжечь технологический газ, исходя из российской версии цены для Украины \$450 за 1 тыс. куб. м – \$31,5. Правда, Владимир Путин говорил на пресс-конференции 8 января, что если Украина согласится на \$450, то и ставку за транзит можно поднять до \$3-4. Однако он говорил это 8 января, уже после отключения газа, а не в декабре, например.

Нетрудно заметить, что бизнес получается, мягко говоря, невыгодным. Выходит, что «Нафтогаз» должен качать российский газ в Европу себе в убыток. Не только не получая никакого дохода от ставки экспортного транзита газа по своей территории, но еще и доплачивая, чтобы сохранить объем газа при выходе из своей газотранспортной системы таким же, каким он был на входе.

Напомню, что газ для прокачки обычно берется из той же трубы, но только не из европейских объемов, а из украинских, то есть тех, которые Россия поставила Украине. Однако поставки Украине прекратились 1 января. В этих условиях Украина, по мнению России, должна начать закачивать в трубопровод технологический газ из своих хранилищ или брать его где-то еще. Украина по понятным причинам (боясь в условиях газовой блокады лишиться накопленных газовых запасов) этого не делает, а по-прежнему берет газ на прокачку из трубы.

Очевидно, что, если «Газпром» хотел, чтобы газ до Европы дошел в объеме, оговоренном контрактами с европейскими потребителями, он должен был закачивать в систему на российско-украинской границе на 7% больше, если, конечно, желал выполнить обязательства по поставкам газа перед Европой.

Что же делает «Газпром»? С 1 января, после отказа Украины подписать новый контракт, газа в трубу закачивается ровно столько, сколько требуется Европе по контрактам. Через сутки выясняется, что до Европы дошло на 7% меньше. «Нафтогаз» об этом честно говорит. «Газпром» объявляет, что газ украден Украиной и что он будет сокращать поставки на украденное. На следующий день европейские газовые компании с беспокойством замечают, что поставки упали уже на 15%. Еще через два дня «Газпром» заявляет, что Украина украла 65,3 млн м³ российского газа. Должна была, конечно, за четыре дня украсть больше – 84 млн м³. Это объем газа, который должен был сгореть за четверо суток на газоперекачивающих станциях при условии, что весь прежний объем газа продолжает идти по трубам. Однако поскольку Россия сама резко сократила поставки в Европу, расход вышел меньше – только 65 млн м³.

День спустя, 5 января, глава «Газпрома» Алексей Миллер встречается с премьер-министром Владимиром Путиным. Посовещавшись со скорбными лицами перед объективами телекамер, они принимают волевое решение сократить поставки в Европу на эти 65,3 млн м³ в сутки. Потому что время идет, а Украина контракт так и не подписала. 6 января «Нафтогаз» объявляет, что «Газпром» сократил объем поставок в Европу вчетверо по сравнению с плановыми. 7 января Россия полностью перекрывает газ Европе.

8 января Владимир Путин проводит пресс-конференцию, на которой обвиняет Украину в воровстве российского газа на собственные внутренние нужды, частичном прекращении поставок в Европу 6 января и полном – 7-го. И забавно проговаривается: «Для технических целей нужен 21 млн кубических метров в день, а изъято-то 86 млн. Разница-то есть? Где остальной-то

газ?» При этом чуть раньше в том же интервью премьер говорит, что 86 млн м³ – это «объем незаконного изъятия Украиной с 1 по 6 января». Если опять заняться арифметикой и умножить 21 млн на семь дней, можно увидеть, что разница действительно есть, но не в пользу версии о воровстве газа Украиной на собственные нужды.

В результате всего этого без российского топлива остаются практически все балканские страны, резко сокращаются поставки газа в Австрию и Германию. В Европе при этом стоят морозы, и даже в теплом Кишиневе по ночам минус десять градусов. В общей сложности более десяти европейских государств пострадало от прекращения поставок российского газа прямо посреди немяжкой в этом году европейской зимы.

Почему же Украина так уперлась в своем нежелании подписывать новый контракт и предпочла вообще прекратить переговоры на эту тему? Одна из причин состоит в том, что накопленного в закарпатских хранилищах газа Украине вполне может хватить на ближайшие полгода, а при условии их экономного расходования и на более долгий срок. Однако основная причина – это обрушившиеся мировые цены на нефть.

В декабре 2008г. цена российской нефти составляла около \$40 за баррель, упав с рекордных июльских \$147. Мировые цены на газ складываются исходя из текущей цены нефти. По оценкам специалистов, цена газа за 1 тыс. м³ при цене нефти за баррель \$50 должна составлять при всем разномбое оценок не выше \$200, а скорее \$150-160. «Газпром», отстаивая право на высокие цены на газ, апеллирует к тому, что обычно газовые цены запаздывают на девять месяцев относительно изменения цен на нефть. Другими словами, «Газпром» готов обсуждать снижение цен на газ к осени следующего года. Если нефть опять не подскочит, конечно же. Для большинства европейских стран это вполне приемлемо, поскольку цена на газ для них устанавливается поквартально. У Германии же, например, цена за поставляемый ей газ и сегодня стоит на уровне \$280 – немцы вполне могут потерпеть, не обижаясь, что им дорого продают. Украине цену газа хотели установить на год без права поменять ее в течение года. Только 12 января зампред правления «Газпрома» Александр Медведев вдруг впервые сказал, что \$450 для Украины – это цена только на первый квартал 2009г.

На прошлой неделе «Газпром» после второго подписания Украиной соглашения о международном мониторинге прокачки газа в Европу по территории Украины попытался восстановить поставки газа в Европу. Два раза соглашения пришлось подписывать именно из-за технологического газа – Украина требовала обязать Россию поставлять его в систему. Россия отказалась подписывать соглашение с такими добавлениями. 13 января «Газпром» дал пробный газ в систему, предупредив, что если Украина продолжит отбирать технологический газ из трубы, то поставки опять будут прекращены. И они тут же были прекращены. На этот раз заслонки закрыла Украина, заявив, что «Газпром» поставил невыполнимые условия по отбору технологического газа. Глава «Нафтогаза» Олег Дубина обратился с письмом к «Газпрому» с просьбой предоставить технологический газ Украине «взаимы». Россия в ответ предложила создать международный консорциум, который продавал бы технологический газ Украине.

В этой истории абсолютно непонятно, почему Россия не может, не срывая поставок в Европу, просто выставить счет за технологический газ Украине постфактум. Даже если Украина откажется за него платить, репутация страны-поставщика дороже.

Константин Куцыйлло

КТО ПРОИГРАЛ В ГАЗОВОЙ ВОЙНЕ?¹

Райнер Мюллер-Ханке, *председатель правления КМВ банка:*

- **Европа.** У них же в результате нет газа.

Геннадий Шмаль, *президент Союза нефтегазопромышленников России:*

- **Все.** Европейцы в холодные новогодние дни вынуждены были сидеть в холоде. «Газпром» теперь подсчитывает утраченную выгоду, Россия очередной раз ухудшила свой имидж. А Украину, так рвущуюся в НАТО и Евросоюз, вряд ли туда скоро примут. Зачем им такие ненадежные партнеры?

Михаил Маргелов, *председатель комитета Совета федерации по международным делам:*

- **Ющенко.** Он надеялся в деньгах, полученных от газовой аферы, получить подпитку своей президентской кампании. Не вышло. После введения «Энергетической хартии» пополнение черного бюджета стало невозможным, и теперь у Ющенко нет ни малейшего шанса остаться у власти.

Михаил Касьянов, *лидер Российского народно-демократического союза:*

- **Наша страна, репутации которой очередной раз нанесен колоссальный ущерб.** Граждане России, отчаявшиеся получить внятные объяснения действий своих властей. Граждане европейских стран, вынужденные мерзнуть без отопления в разгар холодной зимы. Европейская экономика, получившая дополнительный удар в непростые и без того времена. «Газпром», бизнес которого в ходе газовой войны пострадал в наибольшей степени. Его акционеры (прежде всего российские налогоплательщики). А также те европейские политики, которые мечтают продолжить в нем свою карьеру.

Юрий Луценко, *министр внутренних дел Украины:*

- **Стратегически газовую войну проиграли и Россия, и Украина.** Неумение договариваться на глазах у всего мира подорвало репутацию обеих стран.

Игорь Юргенс, *вице-президент РСПП:*

- **Правительство выигрывает войну с Украиной, но рискует проиграть войну с ЕС.**

Михаил Крутихин, *партнер компании RusEnergy:*

- **В этом раунде – Украина.** Ее вынудили пойти на уступки. Но в целом проиграли все. Объем добычи газа в России сокращается, газа на всех не хватит. И России нужен был этот конфликт. Сейчас Европа с большой критичностью относится не только к Кремлю, но и к украинскому режиму. Но от этого наша репутация не улучшилась, впрочем, как и ситуация с добычей газа. Так что следующий год опять будем встречать с газовой войной.

Виктор Суворов (Владимир Резун), *бывший майор ГРУ, писатель, живет в Лондоне с 1979г.:*

- **Проиграли все.** Я, глядя из Лондона, соглашался со всеми претензиями и России, и Украины. России после войны на Кавказе, споров с Украиной из-за Крыма, Черноморского

---

¹ Журнал «Власть», № 2(805), 19.01.2009.

флота, а теперь еще и газовых споров трудно будет убедить меня в том, что она надежный партнер. И так думают многие в Европе.

Петр Дейнекин, в 1991-1992 годах командующий ВВС СССР, затем ВВС объединенных вооруженных сил СНГ. В 1992-1998 годах главком ВВС России:

- **Больше всего, конечно, Украина.** Потому что всем стало понятно, кто истинный виновник этой трагедии. У «Газпрома» не было другого выхода, кроме как действовать радикально. Воруют же! Года два назад я в качестве пилота летел на небольшом самолете из Киева в Крым. Несмотря на то, что было утро, я не увидел ни одного дымка над всей территорией Украины! Стало быть, газ был у всех. Откуда?

Константин Затулин, депутат Госдумы, директор Института стран СНГ, персона нон грата в Украине:

- **Война еще не закончилась, и проигравших может быть больше.** Но уже сейчас очевидно, что Украина для Европы стала непредсказуемым партнером, подозреваемым в краже. А ведь до этого конфликта она была «демократическим баловнем» Запада, которому все грехи списывались. Да и украинский народ теперь во всем подозревает свою власть, а не Россию. А если говорить о Ющенко и Тимошенко, то выигрывает премьер. Даже если бы Ющенко в разгар газовых событий не поехал кататься на лыжах, Тимошенко выглядит на его фоне гораздо честнее.

Вячеслав Богуслаев, президент наблюдательного совета ОАО «Мотор Сич»:

- **Безусловно, Украина проиграла.** Это политзаказ, направленный на разрыв дипломатических отношений с Россией. Я думаю, что все этим и закончится. Кроме того, европейские потребители уже начали предъявлять иски – и не к «Газпрому», а к «Нафтогазу». Проигравшая сторона очевидна.

Вячеслав Вашанов, руководитель Центра исследований экономических проблем СНГ:

- **Пока еще никто не проиграл.** Но мы уже подмочили свою репутацию. Получается, нам нельзя полностью доверять. И мы будем вынуждены согласиться на цену, которую предложит Украина, иначе Россия потеряет свое лицо перед Западом.

Александр Дугин, лидер Международного евразийского движения, персона нон грата в Украине:

- **Никто не проиграл, потому что никто не выиграл.** Противоборствующих сторон было две – США и Россия. У США были цели демонизировать Россию в глазах украинцев и помешать партнерству российской и европейской экономик. Эти цели не были достигнуты. А Россия победит в газовой войне тогда, когда установит протекторат хотя бы на восточных территориях Украины и выгонит всю «оранжевую» сволочь из Киева.

Андреас Пуеккер, генеральный директор ООО «Скания Украина»:

- **В этом цирке – иначе эти события назвать не могу – проиграла Украина, поскольку она утратила доверие со стороны европейских потребителей.** До Нового года никто о транзите газа в Европе не вспоминал. Сейчас же этим переполнены все газеты – и везде отмечается, что поставки газа не возобновляются по вине украинской стороны.

Мирослав Полио, председатель правления «Западной компании «Дакор» (Украина).

- **А война еще не начата.** Это только тактико-разведывательные действия: кто кого побольнее ударит. А в результате мерзнут Балканы и страны ЕС. На данном этапе проиграла Европа, которая к тому же внесла предоплату за газ.

Анатолий Аксаков, президент Ассоциации региональных банков России:

- **Пока никто не выиграл.** Мы обострили ситуацию перед Новым годом, а надо было делать это раньше. Оптимальное решение – отдать оплату транзита Европе. Россия не должна поддаваться на провокации и давать поблажки Украине. Мы должны поставлять ей газ по рыночной цене.

Руслан Кондратов, депутат Госдумы, член российской делегации в ПАСЕ:

- **В так называемой газовой войне нет ни победителей, ни проигравших, а только пострадавшие.** Это страны Европы. А кто лоббирует конфликтные ситуации на постсоветском пространстве – ни для кого не секрет. Но сейчас Европа в силу объективных причин не может идти на поводу у заокеанских лоббистов. Это, впрочем, не должно порождать иллюзии в отношении всеевропейского политического прозрения.

Сергей Иваненко, заместитель председателя партии «Яблоко»:

- **Россия и Украина как бизнес-партнеры Европы.** Репутация для бизнеса – это очень серьезный актив, даже, наверное, самый серьезный. Этого актива лишились обе стороны.

Александр Ф. Скляр, лидер группы «Ва-Банкъ»:

- **Европейский потребитель газа.** А в политическом смысле проигрывает пока Украина. Но для обывателя итог этой битвы еще неясен, много непонятного.

Руслан Шостаков, совладелец торговых сетей «Ева» и Varus (Украина):

- **Украина, причем еще в самом начале.** Как энергетически зависимая страна, мы должны были иметь четкую энергетическую стратегию. Ставить на крылья поставщика газа, не имея альтернативного источника, – это проигрыш (если стратегия не предусматривала этого).

Сергей Марков, депутат Госдумы, директор Института политических исследований:

- **Ющенко.** Он создал газовый мятеж, чтобы использовать его как предлог для прямого президентского правления. Он преследовал три цели: создать хаос, выступить гарантом порядка и на этом заработать. Совместить задачи не удалось, и теперь от него все отвернулись.

Андрей Хазин, заместитель председателя комитета Совета федерации по экономполитике, предпринимательству и собственности:

- **Глобальное доверие, столь необходимое всем странам во время мирового кризиса.** Сильно пострадает и украинский народ, ему можно сочувствовать, но он сам виноват, что не избрал вовремя дееспособную власть.

Виктор Озеров, председатель комитета Совета федерации по обороне и безопасности:

- **Все.** Россия потеряла тысячи кубометров газа. Украина потеряла доверие. А европейские страны остались зимой без газа.

Вацлав Радзивилевич, шеф-корреспондент в Москве польской Gazeta Wyborcza:

- **Как ни парадоксально, больше риск проиграть у России.** Она лишается своего главного туза – имиджа надежного и ответственного партнера, который за последние 40 лет не подвергался таким серьезным сомнениям, как сейчас. Украине же терять особо нечего: престиж ее и так был невелик. И, конечно, проигрывает украинский народ. А выигрывают антироссийски настроенные политики в Польше и Прибалтике: они получили сильнейший аргумент в поддержку своей позиции.